

Mindent egybevetve fontos művel gazdagodott mind a Zrínyi-kutatás, mind pedig a XVII–XVIII. századi rendi történetírás története. Számos új filológiai és történeti adalék merült fel, és a mű jól egyesíti a történelmi és az irodalmi elemzés módszereit. Külön öröm, hogy a könyvet számos, a szövegeket valóban megvilágító illusztráció egészíti ki, és a kötet végén található névmutató is megbízhatónak bizonyult mindahány esetben. (Pannonhalmi füzetek 50., Pannonhalma, 2004, 408 lap.)

KISS FARKAS GÁBOR

Vajda Péter művei

A magyar romantika teljesebb értéséhez szükséges életművek egyikéből jelent meg válogatás a Magyar Remekírók új folyamának darabjaként. Ideje volt. A legutóbbi ilyen kötet (Lukácsy Sándor válogatása, Fenyő István tanulmányával) emberöltővel ezelőtt, 1972-ben jelent meg, ráadásul Veszprémben, így a felsőoktatás hallgatói számára szinte könyvritkasággá vált.

Vajda Péter irodalomtörténeti helyét (mint annyi kortársáét) Toldy Ferenc határozta meg: véleményének sommázata most a könyvjelzőn olvasható. Toldy az éppen csak differenciálódni kezdett tudományok (nyelvészet, filozófia, természettan) és a költészet határára helyezte az életművet; megállapítva egyúttal, hogy alkotásaiban sem „a tiszta tudományos”, sem „a tiszta költői formát” nem sikerült kialakítania. Toldy szakszerűségéhez kétség sem férhet, ő Vajdát tisztos Vörösmarty-epigonnak tartotta, ám megfedkezett arról, hogy az adekvát műfaj megtalálása, netán megteremtése még a *Csongor és Tünde* szerzőjének is csak nehézségek, tévutak árán sikerülhetett. A magyar pozitívizmus mindig is ódzkodott a romantika szélső értékeitől, amorf kísérleteitől, ezért elutasította egyfelől szerzőnk filozófiai eklekticizmusát, másfelől pedig, az irodalom oldaláról a romantika más problémás alkotóival és alkotásaival egyetemben (Czakó Zsigmonddal, sőt Petőfi egyes műveivel) elintézte a „nagy ábrándozó” címkézéssel. Némi érdeklődés mutatkozott iránta a marxista irodalomtörténet körében is: jobbágy származása, szociális érzékenysége, az ellene folyt egyházi vizsgálat okán – de (mivel mégiscsak idealista világgépe volt) jobbára pedagógust igyekeztek faragni belőle, akár többi tevékenységi területe rovására is. A kor nagy életműveinek (Vörösmarty, Petőfi, Madách) kritikai kiadása javára végzett vizsgálódások azonban differenciáltabb, árnyaltabb képet adnak róla. Ennek fényében a válogatás kitűnő és gazdag.

Ugyanezek a kutatások arra is megtanítottak, hogy a magyar romantika életművei nem értelmezhetők egyetlen filozófiai rendszer, esztétikai értékrend vagy tételes utópia alapján. Ezekhez mérve még a világirodalmi jelenségek, Petőfi és Madách is alulmaradnak a nem-irodalmi, kimódolt mércén. *Műalkotásokról* lévén szó, éppen azt értékelhetjük bennük, íróik hogyan igyekeztek különféle elemekből egyéni világlátást kiküzdeni, és ahhoz megfelelő formát is találni a drámai költeménytől a szabadversen át a prózakölteményekig. Ilyen értelemben jogos Vajda Péternél is a „filozófiai eklekticizmus” minősítés, és nem hisszük, hogy egyetlen szóval (esetünkben a neoplatonizmussal, 1307–1308.) leírható vagy meghatározható lenne.

Vajda Péter világlátásának kereteit egyfajta *neopanteizmus* adja meg. Neo-, mert nem azonosítható a XVIII. század Rousseau-ra visszamenő aranykor-képzetével, civilizáció-

ellenességével; megkülönböztetik attól elsősorban szociális és nemzeti tartalmai: „A jó szellemek fölszabadítvák; az idv munkája folyik. A dal ereje mindenható, gyönyörködnek benne az égiek, okulnak és erősödnek általa a halandók, a gonoszság gyökerei megrongálatnak. A fölszabadulás kora elérkezett.” (593.) Vagy a *Dalhon* egy másik, ars poeticaként is felfogható helyén: „Kedvelem én napjaidat, őserő, gyönyörködöm csillagaidban, szeretem a tavaszt, mely virágosan köszönt be, szeretem az embert magányában, ki hozzám hasonló s neked kedvenc teremtményed: de lelkem fő gondja a hazát érdeklí.” (614.)

Igaza van a sajtó alá rendezőknek, Mudra Valériának és Zákány Tóth Péternek, *A nap szakaszai* (1834) című Vajda-kötet ajánlása valóban Vörösmarty Mihálynak szól (1173.). Ő volt a minta és a példa, csakhogy Vajda őt nem csupán könnyebben megragadható fiatalkori költői vonásaiban igyekezett követni (orientalizmusában, mitologizáló hajlamában, ezeknek megfelelő nyelv- és névalkotó törekvéseiben), hanem inkább a korszakzáró *Csongor és Tünde* átgondolása és továbbbépítése útján. Mondhatni, ahogyan Vörösmarty a Tudós első monológjában végigvette a kor érvényesnek elismert filozófiai irányzatait, hogy végül az V. felvonásban valamennyit elhárítsa egy romantikus szerelem-filozófia javára, úgy tette Vajda is mérlegre a tételes filozófiák számára használhatónak tűnő elemeit. A mintakövetés vitathatatlan: az említett kötet alaptétele („Az éj mindenek az anyja” – 13.) vagy *Az utolsó éj látomása a Föld kihüléséről* (31–32.) aligha volna elképzelhető a *Csongor és Tünde* kompozíció alapelve, az egy kozmikus nap és/vagy az Éj monológja nélkül. De szerzőnk hozzászólta a magáét is: a felvillanó szociális érzékenységet (az éj mint társadalomegyenlősítő napszak – 13.), valamint a Tudós kínálta lehetőségek közül elfogadta az istennek (Vajdánál: a „főlénynek”) az erő ~ örök erő ~ természet-erő fogalmával történő azonosítását (először: 16–17.). Isten legfőbb attribútuma tehát a cselekvés, a teremtés, a meg nem nyugható erő megnyilvánulása, vö. a 466. oldallal: „Ezen főlény nem egyéb, mint azon őserő, ki a lények végtelen sorát előhozta...”! Műve és egyben megnyilvánulása a természet (Vajda szófejtése szerint: termő zat~zet), amelynek isten adta törvénye a küzdés, „sükere a haladás” (419.), ami a természeti lény-voltát el nem vesztett embernek is legfőbb kritériuma.

Vajda Péter felfogása ezen a ponton kötődik a reformkor gondolati költészetének fővonalához, Bercsenyi Dánieltől és Kölcsey Ferentől egészen Madách Imréig.

A jegyzetapparátus nagy érdeme, hogy mindenütt pontosan azonosította Vajda Péter bibliai forrásait. Így markánsan élénk rajzolódhat gondolatmenetének merészsége: a bibliai hat nap szakaszosan értelmezett, ráadásul az egyes fázisokat „forradalmak”-nak nevezett (667.) teremtésmítoszát az őserővel azonosított hegeli világszellem (564.) önmegvalósító folyamatával igyekezett egyeztetni, sőt összekapcsolni mind a természetben, mind a társadalomban. Megtalálható nála a folyamatos teremtés gondolata („elhunyt, létező s még meg nem fogamzott csillagok” – 413.), amelyet Arany János még 1861-ben is fejcsóválva olvasott *Az ember tragédiája* kéziratában. A társadalom tökéletesedésében, a „polgárrá” emelkedésben az ember vezetője a benne rejlő isteni hányad, az ész. Vajda szerint az ősbűn éppen az volt, hogy az ember (szabad akarata folytán) „az ést száműzé a földről s az ámitásoknak hódola”. (659.)

Amint az az utalások szórtságából jól észlelhető, világlátása voltaképpen 1834-re kialakult, a későbbiekben már csak finomodott és konkrét hazai társadalmi programok irányában konkretizálódott. (A népszerűsítést szolgálták Szarvason tartott „vasárnapi beszédek”.) Vajda Péteré ugyanis – minden transzcendenciája mellett – összetéveszthetetlenül magyar életmű. Természetvallása a gyermekkor bakonyi élményeiben és emlékeiben gyökerezik, a magyar táj elemeit személyesítette meg a természet nemtőiben (587. skk.), a hun-

magyar rokonságot kapcsolta össze a romantika historizálásával és orientalizmusával. Mivel a válogatás mindezt hiánytalanul fel tudja vonultatni, ebből a szempontból is sikerültnek mondható. De hasonló következtetésre jut az olvasó akkor is, ha a műfaji sokféleségre kíváncsi.

A választott szövegek nagy hozadéka az *Erkölcsei beszédek* helyreállított textusa a helytartótanácsi levéltárban fennmaradt, lefoglalt kézirat alapján, leválasztva róla jegyzetben a cenzori rájegyzéseket. Ugyanakkor – a sorozatelvek alapján (1319.) – nem tartjuk elégésnek az emendálást. A *Yorindala* című japán elbeszélésben elmaradt a névalakok egységesítése (Gorid ~ Gori; Mendizano, de: Don Alonso). Átirhatók lettek volna a történelmi és a földrajzi nevek, a megmaradt *Suez*, *Khorea*, *Dsingiskhan* helyett. E bizonytalanság következménye, hogy a Cochinchina alakot a név- és szómagyarázatokban a Kokinkina alatt találjuk meg (125. és 1296.). Nem egészen érthető a *Buda halála* című, jambikus sorokban írt dráma névanyaga sem: miért kellett a megszólaló személyek nevében vagy a szerzői utasításokban, tehát ritmikailag közömbös helyzetben visszaállítani a *Hadur* vagy az *Atila* alakot? (Hasonló a *Hildegunda* és az *Atila halála* című, terjedelmes novellákban, 317–353. és 455–541.)

A jegyzetek igen gondosak; alig-alig igényelnek kiegészítést vagy helyesbítést. A „színenekre tolt kép” (218. és 1198.) csak a szóösszetétel tagjainak szokatlan sorrendje miatt zavaró, a bevettebb fenékszín [= színpad hátulja, átvitt értelemben: háttér] könnyen érthető. A „német arena” (907. és 1236.) nem a budai Várszínház, hanem (mint a vers is mondja) a Horváth-kertben 1843. május 1-jén megnyitott, előbb nyitott, majd fedett nyári színház, amelynek tetején német játéknyelve ellenére (amint az egykorú ábrázolásokon is látható) valóban magyar zászló lobogott. Az 1276. oldal építésének neve helyesen: ifj. Zitterbarth Mátvás.

E rég várt és kitűnő kötet azonban egyszersmind új igényeket támaszt. Itt értelemszerűen nem lehetett foglalkozni a Shakespeare-fordító Vajda Péterrel, aki elsőként ültette át angol nyelvből, német közvetítő nélkül a romantikus zseni előképének tekintett brit drámaköltő műveit, és ezáltal nemzedékek Shakespeare-képére volt hatással. A régi Nemzeti Színház az ő magyar szövegével játszotta a *Hamletet*, a *Lear királyt* (Jakab Istvánnal közösen), az *Othellót*, a *III. Richárdot*. A fordításokról szóló kritikák közül a neves kritikusok (Vörösmarty, Bajza, Henszlmann, Petőfi) által írottak kritikai vagy kritikai igényű kiadásokban is megjelentek – szemben az elemzett fordítások szövegével. Ezek ráadásul (nem úgy, mint a széthullott Vajda Péter-kézirathagyaték egésze) fenn is maradnak, békésen pihennek a Nemzeti Színház könyvtárával együtt az Országos Széchényi Könyvtár Színház-történeti Tárában. Szép lenne, ha születésének 200. évfordulójára, 2008-ra Vajda Péter Shakespeare-fordításai is megjelenhetnének.

(Válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Mudra Valéria és Zákány Tóth Péter, Budapest, Kortárs, 2004, 1326 lap, 4500 Ft.)

KERÉNYI FERENC